

Matjaž DREV

Zoran Kanduč

Onkraj zločina in kazni

Študentska založba, Ljubljana 2003, str. 350, 5.400,00 SIT (ISBN: 961-6446-34-7)

Lansko leto je pri Študentski založbi izšla knjiga s pomenljivim naslovom *Onkraj zločina in kazni*, avtorja Zorana Kanduča. Gre za znanstveno monografijo, ki pronicljivo in duhovito odstira kriminološko zanimive stranpote globalnega kapitalizma in ob tem poseže po problemih onkraj ustaljenega sociološkega, kriminološkega in viktimološkega diskurza. Delo je obsežna in celovita sinteza idej in pogledov avtorja, ki mu smemo na slovenski sceni pripisati in priznati mesto enega od najbolj kritičnih in kontroverznih intelektualcev.

Besedilo knjige je razdeljeno na tri osnovne sklope. Prvi sklop, z naslovom *Strah, varnost in kaznovanje*, se sooči s pojmom strahu v vsem njegovem barvnem spektru. V po(zno)modernej kapitalistični družbi tveganja, je po mnenju avtorja, bojzani in strahov zelo veliko. Soočamo se s strahom pred kriminaliteto, izgubo službe, krčenjem pravic, šikaniranjem itd. Temeljna značilnost teh oblik strahu, je po avtorjevem mnenju, v tem, da so učinek strukturnega nasilja in učinkovit nadzorovalni mehanizem ljudje sprejemajo kot povsem normalen fenomen. Avtor posebej izpostavi strah pred tistimi spodaj in zunaj. Ogrožajo nas horde imigrantov, ki so prišle s trebuhom za kruhom v našo lepo domovino, kjer se cedita med in mleko, prav tako pa tudi nesocializirani in nedisciplinirani, tako ali drugače nekonformni osebk, za katere menimo, da nas bodo prej ali slej viktimizirali. Mednje sodijo še posebej vsi tisti, ki so, izpadli iz poblaznele kapitalistične gonje za dobičkom, posledično pristali na (po)dnu družbene hierarhije. Skratka, povsod preži nevarnost, ki ogroža naše temeljne vrednote. Zato je po Kandučevem mnenju toliko bolj

presenetljivo, da se povprečen posameznik prav nič ne boji izkoriščevalske elite moči in strukturnega nasilja, zlasti tako rekoč prisilnega heteronomnega dela, ki je, po avtorjevem mnenju, zlo par excellence, saj škoduje temeljnim človekovim dobrinam, kot so svoboda, telesno in duševno zdravje, dostojanstvo, kreativni potencial ipd.

Med po(zno)modernimi strahovi, ki jih proučuje kriminologija, kraljujeta organizirani kriminal in terorizem. Kanduč zagovarja stališče, da sta oba fenomena sicer realna grožnja, a hkrati tudi nadvse priročna sredstvo za indoktrinacijo in manipulacijo. Svetovnih vojn pač ni več, velikih zgodb (grand narratives) razen ene in edine, zahodne turbokapitalistične ideologije, tudi ne. Da bi obdržale svoje privilegije, so elite poiskale nadomestnega sovražnika. Zlobnega, neopredeljivega, prikritega in praktično neuničljivega. V tej optiki sta organizirani kriminal in terorizem prikazana kot imanentno Zlo, proti kateremu se moramo pošteni državljani, predstavniki Dobrega, za vsako ceno in z vsemi sredstvi bojevati. Terorizem ima pri tem posebno mesto, saj je med drugim tudi versko in ideološko konotiran. Ta bestseller enaindvajsetega stoletja ima, poleg ostalih funkcij, zlasti funkcijo vzdrževanja in krepitve izkoriščevalskega kapitalističnega družbenega reda, saj "*...nenehno plaši hard working middle class (če ne boste pridni in poslušni, bodo prišli hudobni teroristi in vas žive pojedli)...*" (str. 33). Zlobni terorizem je seveda terorizem tistih, ki so proti Zahodu in njegovim superiornim civilizacijskim pridobitvam. Kot drugi grešni kozel je organizirani kriminal boleče podoben poštenemu tržnemu gospodarstvu. Organizirani kriminal, zlasti gospodarski, in zakonita ekonomija se učinkovito dopolnjujeta. Nelegalno pridobljen denar se investira in opere v legalnih poslih, pri katerih plodno sodelujejo skorumpirani politiki in gospodarstveniki.

V nadaljevanju se Kanduč dotakne

kaznovanja. V tem pojavu prepozna način upravljanja s pripadniki rizične populacije. Pri načrtovanju kaznovalne politike se populistično razpoloženi politični predstavniki sklicujejo na argument zastraševanja in na ta način stopnjujejo podporo na volitvah. Ne preseneča, da je v kontekstu zaostrenih varnostnih razmer opaziti trend stopnjevanja sankcij, ki je gotovo najmočnejši v ZDA in v Veliki Britaniji. Zapor avtor izpostavlja kot osrednjo kaznovavno institucijo. Ta opravlja funkcijo skladiščenja družbenih odpadkov, tj. depri-viligiranih posameznikov, pripadnikov nižjega družbenega sloja, ki so nevarni (predvsem sistemu in elitam). V sklepnem delu pa izpostavi abolicionistične vidike kaznovanja, ki stremijo k zmanjševanju kazenske represije in postopnemu odpravljanju zaporov.

V drugem delu knjige z naslovom *Strukturno nasilje, ekonomija in družbeno nadzorstvo* se Kanduč dotakne tistega onkraj zločina in kazni. Strukturno nasilje je skozi prizmo navadnega človeka dojet kot normalno, nujno, običajno (celo rutinsko) delovanje sistema ali nekaterih subjektov v imenu sistema. Dejansko pa je viktimizator par excellence, saj povzroča veliko škode. In malo je v današnji družbi bolj običajnih in vsakdanjih reči, kot sta heteronomno delo in potrošništvo - osrednji instituciji neformalnega nadzorstva. Avtor heteronomno delo opredeli kot delo, ki ni samo sebi namen, ampak je kvečjemu sredstvo za dosego nekega zunanjega cilja. Kanduč se sicer zaveda, da je tovrstno delo *conditio sine qua non* kakršne koli človeške družbe, da je torej nujno zlo, vendar opozarja na njegove obsežne in daljnosežne škodljive posledice. Heteronomno delo nam odtegne levji delež osebne svobode, te nadvse redke in dragocene dobrine, ki naj bi jo (po sistemski logiki) sanirala denarna mezda. Toliko bolj je to absurdno danes, ko zahodni svet živi v dobi presežkov vsaj kar zadeva primarne dobrine. Količino ur, ki jih posameznik žrtvu-

je na olatrju heteronomnega dela, bi bilo mogoče drastično zmanjšati, a kaj, ko bi to za svobodnega državljana pomenilo znižanje življenjskega standarda in bi bilo treba oklestiti družinski vozni park.

Poleg tega je heteronomno delo odličen nadzorni mehanizem, ki neutrudno bdi nad posameznikom in opazuje, ali je ta še poslušen in, če uporabimo avtorjev izraz, *hardworking* ali pa ga bo doletela bridka usoda izгона iz zemskega kraljestva proizvodnje in potrošnje. Po mnenju Kanduča ima heteronomno delo svojega nepogrešljivega partnerja v potrošništvu, tj. v religiji poznomodernega človeka. Potrošniška ideologija igra različne vloge. Je nujna komponenta obstoječega sistema, saj ga z ustvarjanjem vedno novih potreb in želja ohranja pri življenju. Posameznika prisili oziroma zvaži k novodobni maši v nakupovalnih centrih ali bolje: v po(zno)modernih katedralah. Ko si posameznik v potu lastnega obraza prisluži tako zelene novčiče, se brez oklevanja odpravi po nakupih. Delno ga k temu sili priučena/vsiljena želja po kopičenju dobrin, delno pa pritisk okolice. Normalnost je visoko cenjena vrednota. Če denarja nimaš oziroma ga imaš, a ga ne zapravljaš, si nenormalen. Posameznik je na ta način ujet v večno igro, v začaran krog garanje-trošenje-garanje. Težava je v tem, da je veliko, celo vedno več takšnih, ki za potrošniški nebeški eden nimajo resursov, kar potencialno vodi v premoženjski kriminal.

Avtor v nadaljevanju knjige osvetli področje varovanja dobrin pred nepripripravi. Ugotavlja, da tradicionalna kriminologija v tej zvezi socialnim dejavnikom ne nameni pretirane pozornosti. To je po avtorjevem mnenju razumljivo, saj bi le-ti preveč nazorno osvetlili nepravilnost družbenega reda in boleče izpostavili spoznanje, da je kapitalizem izrazito kriminogen pojav. K temu dodaja: *"Situacijska in okoljska preprečevalna strategija se odlično prilaga neoliberalističnemu duhu časa oziro-*

ma tržni logiki in ekonomski racionalnosti. Gre namreč za paradigmo, ki ne politizira in moralizira. Niti z besedico ne omeni krivičnosti kapitalističnega reda ali problemov, ki so zakoreninjeni v socialnih, ekonomskih in kulturnih strukturah" (str. 155).

V tretjem, zadnjem delu knjige (Družina, partnerska razmerja, otrok in nasilje) se avtor loti še poslednjega izmed osrednjih stebrov in nadzorovalnih mehanizmov družbe - tradicionalne družine. Oglela si jo z viktimološkega gledišča, saj meni, da je družina pomemben viktimogen dejavnik in viktimizator. Tradicionalna družina, torej oče, mati in otrok (raje dva, da ne izumre slovenski rod), prisiljuje svoje člane v izrazito toge življenjske in vedenjske vzorce, ki posamezniku kratijo svobodo. Zato ne preseneča, da so se razvile alternativne oblike oblikovanja družinskih skupnosti. Kljub temu je tradicionalna nuklearna družinska skupnost ideološko še vedno dojeta kot najbolj prestižna oblika vparjanja, zato so in bodo alternativci deležni večjega ali manjšega pritiska in celo diskriminacije.

Funkcija družine naj bi bila tudi v tem, da bi njenim članom nudila zasebnost. Vendar to drži le deloma. Človek se iz bučnega javnega življenja ali službe sicer umakne v pristan domačega ognjišča, kar s stališča svobode pomeni, stopiti z dežja pod kap. Posameznik, uskladiščen v bližini trajno žarečega ognjišča, nima niti svobode niti zasebnosti, saj ga oblegajo žena/mož in otročički. Umakne se lahko le še na stranišče, a še to za kratek čas. Posamezniku je tako bistveno otežena ali celo onemogočena potreba po zasebnosti in svobodi. Iz tega izvira vrsta konfliktov in napetosti, ki se kaj hitro lahko sprevržejo v psihično ali fizično nasilje.

Avtor se končno loti tudi nasilja nad otroci. Najprej opozori, da je lahko otrok kot tak vir nasilja nad žensko, ki naj bi ga rodila. Zaradi izrazitih patriarhalnih korenin se v sodobni družbi še vedno pričakuje, da mora ženska imeti

otroka, saj je to normalno. Ženska je na ta način soočena s psihičnim/socialnim pritiskom oziroma nasiljem. Če ima/dobi otroka, je po prevladujoči miselnosti prisiljena v opravljanje službenih in gospodinjstskih obveznosti, kar predstavlja dvojno breme, ki ni daleč od nasilja. Kanduč pravi, da je svojevrstno nasilje t.i. normaliziranje otroka, vzgoja, ki ga pripravlja na heteronomno šolanje in delo, poneumljanje, privajanje na potrošništvo, zatiranje aspiracij, originalnosti, igrivosti, perpetuiranje obstoječih oblik družinskega nasilja itd.

Knjiga Onkraj zločina in kazni predstavlja pronicljivo, duhovito in provokativno čtivo, ki bralca ne bo pustilo ravnodušnega. Obsežna kriminološka problematika je obravnavana izrazito kritično in nekonvencionalno, kar je bilo v slovenskih logih v preteklosti in je tudi še danes redkost. V sklepni misli pričujoče predstavitev gre poudariti, da je družba (skupaj s temeljnimi družbenimi podsistemi/ustanovami), ki jo v ustaljenem teoretičnem diskurzu označujemo kot demokratično, v avtorjevi optiki predvsem kolosalna institucija discipliniranja.

Urban SUŠA

Jutta Weldes (ur.)

To Seek Out New Worlds. Exploring Links between Science Fiction and World Politics.

Palgrave Macmillan, New York in Houndmills 2003, str. 230, \$24,95 (ISBN 1-4039-6058-5)

Znanstvena fantastika (ZF) je "najbolj pogosto ekstravagantna projekcija, vendar kvalitativno nič drugačna od realnega sveta produkcije," je v članku *Simulaker in znanstvena fantastika*, - eni od analitičnih klasik ZF žanra z začetka devetdesetih let 20. stoletja - zapisal Jean Baudrillard (1991) in dodal, da so v "vesolju pred-industrijske dobe, utopije kontraponirale idealni